

Sprekende stenen

Stolpersteine in de Schilderswijk Groningen

Les 2 BB

Anti-Joodse maatregelen

het verhaal van de familie Minco-Kats

Anti-Joodse maatregelen familie Minco-Kats

In de Schilderswijk in Groningen zijn 263 mensen omgekomen door naziterreur. Voor bijna al deze mensen is een Stolperstein gelegd.

Een Stolperstein – in het Nederlands ‘struikelsteen’ – is een betonnen klinker waarop een messing plaatje van 10 x 10 centimeter is aangebracht. Op het messing plaatje staan de naam, geboorte- en overlijdensgegevens van een slachtoffer van het naziregime. De steen wordt geplaatst voor het laatste woonhuis van het slachtoffer. De Stolpersteine voor Kraneweg 19 zijn voor de familie Minco-Kats.

Het verhaal van de familie Minco-Kats

In het Twentse Ootmarsum en omgeving is de naam Minco verbonden met kleding. Ook Carel Minco vindt in die branche zijn beroep, maar hij verlaat zijn geboortegrond en trekt naar Noord-Nederland. In Groningen richt hij in 1920 een confectiefabriek op.

Carel Hijman Minco is eind negentiende eeuw geboren in Ootmarsum. Zijn vader heeft in die plaats een goedlopende manufacturenwinkel. Carel is kleermaker van beroep. Als 25-jarige trouwt hij met Wilmina Kats uit Beilen. In die plaats begint Carel samen met zijn zwager en met zijn broer Salomon de mantelfabriek Neerlandia. Een paar jaar later zetten de twee broers de stap naar Groningen. Vanaf 1920 zijn Carel en Salomon eigenaar van de confectiefabriek Menco&Co (de Minco's noemen en schrijven hun naam soms ook als Menco). Het bedrijf is gespecialiseerd in het maken van dames- en herenkleding en gevestigd in de Butjesstraat. Maatkleding voor rijkere mensen en tweedehandskleding voor armere mensen verdwijnt steeds meer door het nieuwe aanbod van massakleding in standaardmaten. Het gaat dan ook voorspoedig met de confectie-industrie. De Minco's bouwen een nieuwe fabriek in de Nieuwe Kijk in 't Jatstraat, waar zo'n driehonderd mensen werken.

In Groningen wonen Carel en Wilmina Minco vanaf begin jaren twintig op de Taco Mesdagstraat 37. Ze hebben inmiddels twee kinderen: Carolina Minco en Manuel Minco. Beide kinderen plaatsen de eerste steen in de achtergevel van het huis van de Taco Mes-

dagstraat 37. De initialen van Manuel en zijn neefje staan ook in de voorgevel van de confectiefabriek in de Nieuwe Kijk in 't Jatstraat. Niet lang na de opening van de fabriek overlijdt Salomon. Zijn weduwe Bertha Minco-Denneboom verhuist met haar twee jonge kinderen van de Jan Lutmastraat naar de Taco Mesdagstraat 37. Het gezin van Carel Minco vertrekt daar en betreft Kraneweg 19. Moeder Wilmina is in deze jaren actief als akela in de Joodse padvinderij in Groningen. Zoon Manuel gaat eind jaren dertig naar Tilburg, waarschijnlijk om daar ervaring op te doen in de textielindustrie.

Anti-Joodse maatregelen familie Minco-Kats

1 Gebruik het verhaal van de familie Minco-Kats

- a Beschrijf in je eigen woorden hoe Carel en Salomon Minco in Groningen terecht zijn gekomen. Begin met waar ze vandaan komen en eindig als de beide gezinnen begin jaren 1920 in de Schilderwijk neerstrijken.
- b De broers Minco produceren confectiekleding.
Leg uit door welke ontwikkeling hun bedrijf in de jaren 1920 en 1930 goed loopt.

2 Gebruik de teksten *Vordering en Verraad* en *De Jodenvervolgning*

- a Beschrijf hoe de bezetting er voor zorgt dat de familie grotendeels herenigd wordt.
- b Leg met behulp van enkele voorbeelden uit hoe de anti-Joodse maatregelen het leven van de Joden meer en meer gingen bepalen.

3 Gebruik de tekst *Uit je huis gezet* en het verhaal van de familie Minco-Kats.

- a Met welk doel zette Carel Minco zijn bedrijf op naam van B.F.L. Hoefsloot?
- b Leg uit waarom de familie Minco hun woning aan de Kraneweg moest verlaten.

4 Gebruik de tekst *Uit je huis gezet*

Leg uit hoe de nazi's de kosten van de kampen Westerbork en Vught betaalden.

5 Gebruik de tekst *Vordering en verraad*

Toen de nazi's in 1942 ook in Groningen begonnen met het oppakken van de Joden, woonde de familie Minco aan de Nieuwe Ebbingestraat.
Beschrijf wat er vanaf 1942 met hen gebeurd is.

6 Ga nu zelf op zoek

Tijdens de Tweede Wereldoorlog werden Joodse bezittingen in beslag genomen.
Zoek een voorbeeld uit het nieuws bij één van de volgende twee feiten:

- Het teruggeven van Joodse bezittingen heeft tientallen jaren geduurd. *of*
- Het teruggeven van Joodse bezittingen duurt soms tot op de dag van vandaag voort.

Vordering en verraad

De familie Minco-Kats

In het Twentse Ootmarsum en omgeving is de naam Minco verbonden met kleding. Ook Carel Minco vindt in die branche zijn beroep, maar hij verlaat zijn geboortegrond en trekt naar Noord-Nederland. In Groningen richt hij in 1920 een confectiefabriek op.

Carel Hijman Minco

Carel Hijman Minco is eind negentiende eeuw geboren in Ootmarsum. Zijn vader heeft in die plaats een goedlopende manufacturenwinkel. Carel is kleermaker van beroep. Als 25-jarige trouwt hij met **Wilmina Kats** uit Beilen. In die plaats begint Carel samen met zijn zwager en met zijn broer Salomon de mantelfabriek Neerlandia. Een paar jaar later zetten de twee broers de stap naar Groningen. Vanaf 1920 zijn Carel en Salomon eigenaar van de confectiefabriek Menco&Co (de Minco's noemen en schrijven hun naam soms ook als Menco). Het bedrijf is gespecialiseerd in het maken van dames- en herenkleding en gevestigd in de Butjesstraat. Maatkleding voor rijkere mensen en tweedehandskleding voor armere mensen verdwijnt steeds meer door het nieuwe aanbod van massakleding in standaardmaten. Het gaat dan ook voorspoedig met de confectie-industrie. De Minco's bouwen een nieuwe fabriek in de Nieuwe Kijk in 't Jatstraat, waar zo'n driehonderd mensen werken.

Manuel en Carolina Minco

In Groningen wonen Carel en Wilhelmina Minco vanaf begin jaren twintig op de Taco Mesdagstraat 37. Ze hebben inmiddels twee kinderen: **Carolina Minco** en **Manuel Minco**. Beide kinderen plaatsen de eerste steen in de achtergevel van het huis van de Taco Mesdagstraat 37. De initialen van Manuel en zijn neefje staan ook in de voorgevel van de confectiefabriek in de Nieuwe Kijk in 't Jatstraat. Niet lang na de opening van de fabriek overlijdt Salomon. Zijn weduwe Bertha Minco-Denneboom verhuist met haar twee jonge kinderen van de Jan Lutmastraat naar de Taco Mesdagstraat 37. Het gezin van Carel Minco vertrekt daar en betreft Kraneweg 19. Moeder Wilmina is in deze jaren actief als akela in de Joodse padvinderij in Groningen. Zoon Manuel gaat eind jaren dertig naar Tilburg, waarschijnlijk om daar ervaring op te doen in de textielindustrie.

Op 21 februari 1940 is er een feestelijke gebeurtenis: dochter Carolina gaat trouwen met Abraham de Vries uit Usquert. Hij is van beroep apotheker. Het echtpaar gaat in Arnhem wonen.

Dan volgt de bezetting van Nederland. Zoon Manuel keert terug naar huis en gaat in het familiebedrijf als bedrijfsleider werken. Ook de moeder van Wilmina, **Carolina Kats-Lezer**, gaat in het najaar van 1940 inwonen bij haar dochter en schoonzoon aan de Kraneweg. Carolina komt oorspronkelijk uit Bourtange, maar woont sinds haar huwelijk in Beilen, waar haar man een manufacturenzaak had. Carolina is sinds begin jaren dertig weduwe. Haar oudste zoon Samuël heeft de winkel in Beilen overgenomen.

Wilmina Minco-Kats

Carolina Kats-Lezer

Manuel Minco (l) met zwager Abraham de Vries.

Er volgen anti-Joodse maatregelen die grote consequenties hebben voor het gezin. Carel Minco besluit voordat onteigening plaatsvindt het bedrijf op naam te zetten van een collega, B.F.L. Hoefsloot. Hij treedt terug als eigenaar en directeur van het bedrijf dat hij samen met zijn broer heeft opgebouwd.

Op 8 mei 1942 stuurt de burgemeester van Groningen een brief aan de heer C.H. Minco. Hierin staat dat de Duitse weermacht het gebouw met inventaris en het perceel Kraneweg 19 heeft gevorderd. Al snel na het gedwongen vertrek van de familie Minco wordt er een kantoor van de Nederlandse SS in het huis gevestigd. Carel Minco, zijn vrouw, zoon en schoonmoeder verhuizen naar een bovenwoning in de Nieuwe Ebbingestraat 13a.

Dan zien ze kans een onderduikadres te vinden, waarschijnlijk door hulp van hun laatste dienstbode, Aaltje Mateboer. Carel, Wilmina, Manuel en oma Carolina duiken onder bij het gezin van Chris Wisman in de Padangstraat 66b. Aaltje Mateboer is getrouwd met Jan Doeko Wisman, familie van Chris. Aaltje en Jan Doeko wonen aan het Hoendiep, waar zij eveneens onderdak bieden aan onderduikers.

De familie Minco verblijft ruim een jaar op het onderduikadres in de Padangstraat, maar door verraad worden ze op 23 augustus 1943 gearres-

teerd. Ook Chris Wisman wordt gearresteerd en moet naar Kamp Vught. Hij overleeft de oorlog. Intussen zijn dochter Carolina de Vries-Minco en haar echtgenoot Abraham de Vries naar Zwitserland gevlucht. Abraham, die luitenant is geworden, krijgt het verzoek om naar Engeland te gaan. Bij zijn reis door Frankrijk wordt hij gearresteerd en op transport gesteld naar Auschwitz.

Na het verraad worden Carel, Wilmina en Manuel Minco met oma Carolina Kats-Lezer vanaf hun onderduikadres naar Westerbork weggevoerd. Een week later gaan zij op transport naar Auschwitz. De ouders en grootmoeder worden direct bij aankomst op 3 september vergast. Manuel wordt bij de gaskamers doorgelaten en naar Warschau gedeporteerd. Daar komt hij op 1 april 1944 om het leven.

Abraham de Vries wordt na zijn arrestatie in Frankrijk in Auschwitz vermoord, zijn echtgenote Carolina Minco overleeft als enige de oorlog.

Carel Hijman Minco

Geboren: 18 mei 1891, Ootmarsum.

Vermoord: 3 september 1943, Auschwitz

Wilmina Minco-Kats

Geboren: 16 september 1892, Beilen.

Vermoord: 3 september 1943, Auschwitz

Manuel Minco

Geboren: 28 augustus 1921, Groningen.

Vermoord: 1 april 1944, Warschau

Carolina Kats-Lezer

Geboren: 16 mei 1859, Bourtagne.

Vermoord: 3 september 1943, Auschwitz

De Jodenvervolg

Nog geen drie maanden na de inval in Nederland kondigt de Duitse bezetter de eerste anti-Joodse maatregelen af. Het is het begin van een reeks stelselmatige acties die erop zijn gericht de Joden uit de samenleving te verwijderen. Na verlies van rechten en werk volgen registratie, inbeslagname, gedwongen verhuizing, werkkampen, internering in Westerbork en ten slotte deportatie.

Anti-Joodse maatregelen

Al in 1940 komt er een verbod op ritueel slachten, Joodse ondernemingen moeten zich melden en Joden mogen niet meer in overheidsdienst werken. In het overzicht is te zien hoe de Joden in de daaropvolgende jaren stap voor stap het leven onmogelijk wordt gemaakt.

Overzicht van anti-Joodse maatregelen. (Uit: De Bosatlas van de Tweede Wereldoorlog).

1940

- **1 juli:** Joden worden geweerd uit de Luchtbeschermingsdienst.
- **31 juli:** Verbod op ritueel slachten.
- **5 oktober:** Overheidspersoneel moet ariërverklaring tekenen.
- **22 oktober:** Joodse ondernemingen moeten zich melden bij de Wirtschaftsprüfstelle (economische keuringsdienst).
- **21 november:** Bekendmaking dat Joden uit overheidsfuncties worden ontheven.
- **19 december:** Duitsers mogen niet meer bij Joden werken.

1941

- **10 januari:** Registratieplicht voor Joden.
- **5 februari:** Artsen moeten opgeven of zij Joods zijn.
- **11 februari:** Joden mogen niet meer naar de universiteit.
- **22 februari:** Eerste (twee dagen durende) razzia's in Amsterdam.
- **12 maart:** Benoeming van een (Duitse) beheerder in Joodse bedrijven.
- **31 maart:** Oprichting Centraal Kantoor voor Emigratie van Joden.
- **15 april:** Joden moeten hun radio's inleveren.
- **1 mei:** Joden mogen maar beperkt werkzaam zijn in vrije beroepen.
- **4 juni:** Bewegingsvrijheid van Joden wordt beperkt.
- **13 juni:** Openbare zwembaden voor Joden verboden.
- **1 september:** Joodse kinderen moeten naar aparte, Joodse scholen.
- **15 september:** Overheid introduceert borden met opschrift 'Voor Joden verboden'. Joden mogen geen bezoeken meer brengen aan diverse uitgaansgelegenheden.
- **1 november:** Joden moeten verenigingen waar ook niet-Joden lid van zijn verlaten.
- **7 november:** Joden mogen zonder verlof of reisvergunning niet meer reizen of verhuizen.

1942

- **1 januari:** Joden mogen geen niet-Joods huishoudelijk personeel meer hebben.
- **9 januari:** Openbaar onderwijs is voor Joden verboden.
- **10 januari:** Eerste Joden worden uit Amsterdam naar speciale Joodse werkkampen in Nederland afgevoerd.
- **17 januari:** Begin van de concentratie van Joden in het Judenviertel, de Joodse wijk in Amsterdam.
- **23 januari:** Autorijden voor Joden verboden. Persoonsbewijzen voor Joden moeten van een 'J' voorzien zijn.
- **25 maart:** Joden mogen niet meer met niet-Joden trouwen.
- **3 mei:** Het dragen van de Jodenster wordt verplicht gesteld.
- **12 mei:** Joden mogen geen rekening meer hebben bij de postgirodienst.
- **29 mei:** Joden mogen niet meer vissen of een visakte aanvragen.
- **5 juni:** Volledig reisverbod voor alle Joden.
- **12 juni:** Joden mogen geen groenten in niet-Joodse winkels kopen. Elke sport is voor Joden verboden. Fietsen en andere voertuigen moeten ingeleverd worden.
- **30 juni:** Joden mogen na 20:00 uur 's avonds niet meer op straat zijn. Zij mogen niet meer fietsen.
- **6 juli:** Telefoneren voor Joden verboden. Joden mogen niet meer bij niet-Joden op bezoek.
- **15 juli:** De eerste deportatie met 1137 Joden naar Auschwitz-Birkenau.
- **17 juli:** Een groot aantal straten in 's-Gravenhage en Scheveningen wordt voor Joden verboden. Joden mogen slechts winkelen tussen 15:00 en 17:00 uur 's middags.
- **8 september:** In 's-Gravenhage mogen Joden niet meer op publieke banken zitten.
- **15 september:** Studieverbod voor Joodse studenten.
- **2 en 3 oktober:** Razzia's op Joodse werkkampen. Gezinnen worden thuis gearresteerd en ook naar Westerbork gebracht.

1943

- **5 mei:** Heinrich Himmler wenst dat in de loop van het jaar zoveel Joden als 'menselijkerwijs' mogelijk is, naar het Oosten worden gedeporteerd.
- **29 september:** Laatste grote razzia in Amsterdam.
- **december:** Het 'Joodse vraagstuk' in Nederland wordt door de bezetter beschouwd als 'opgelost'.

Uit je huis gezet

Onteigening van bezit

In de lange lijst van anti-Joodse maatregelen verschijnt op 11 augustus 1941 een nieuwe verordening: alle Joodse inwoners zijn verplicht om hun huis en ander vastgoed aan te geven bij de Niederländische Grundstücksverwaltung (NGV). Een gedetailleerd overzicht van Joodse bezittingen maakt het de Duitse machthebber gemakkelijk om vanaf 1942 panden van Joden voor eigen gebruik te confisqueren. Daarnaast verdient de bezetter geld met de verkoop van huizen van gedeporteerde Joden.

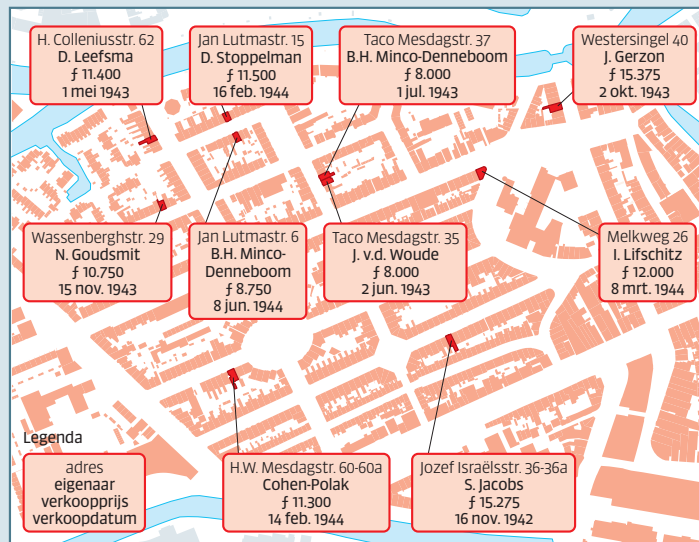
Dat alles gebeurt ook in de Groningse Schilderswijk. Zo moet de familie Minco in april 1942 het pand Kraneweg 19 verlaten, waarna de Wehrmacht en de Nederlandse SS in hun huis trekken. Iets soortgelijks gebeurt aan de overkant, op Kraneweg 18. Na deportatie van de bewoners wordt hun woning in 1943 omgebouwd tot kantoor van de Jeugdstorm, een onderdeel van de Nationaal-Socialistische Beweging (NSB), georganiseerd naar voorbeeld van de Duitse Hitlerjugend.

Aan de Jan Lutmastraat 2 woont Helena Wilhelmina Polak-van der Wijk bij haar zoon en zijn gezin. Noodgedwongen: eind 1942 is haar eigen woning aan de Praediniussingel 15 gevorderd door de Duitsers. Het herenhuis gaat dienst doen als kantoor van de NSB en de 'Moederdienst' van de Nationaal-Socialistische Vrouwenorganisatie. Daarnaast verkoopt de bezetter onteigende panden door aan Duitsgezinde Nederlanders, soms ook aan vastgoedhandelaren. Veel Nederlandse notarissen werken mee aan deze transacties. De opbrengsten van de verkoop van onteigende woningen gaan naar de roofofbank Lippmann, Rosenthal en Co, ook wel bekend als Liro. Zo komt het geld (voor Nederland in totaal 44.574.035

gulden) terecht op een rekening die wordt gebruikt voor de financiering van de kampen Westerbork en Vught en de deportaties naar de vernietigingskampen.

Zoals van zoveel activiteiten houden de Duitsers ook hier een nauwkeurige administratie bij. In de zogeheten *Verkaufsbücher* staat alles minutieus beschreven. Het gaat in Nederland om 7107 door de nazi's in beslag genomen panden, bouwkavels, bos en heidegrond. Telkens met vermelding van verkoopdata, namen en adressen van kopers en verkopers. In deze Verkaufsbücher, die zich in het Nationaal Archief bevinden, vinden we ook negen huizen die in de Groningse Schilderswijk zijn verkocht. De adressen en de namen van eigenaren zijn te vinden in het kaartje.

Hoe het met de woningen van andere Joodse bewoners in de wijk is verlopen, is ons niet bekend. De gemeente Groningen heeft recent besloten om onderzoek te doen naar de manier waarop ze tijdens en na de Tweede Wereldoorlog is omgegaan met Joodse huiseigenaren en hun nabestaanden.

Adressen in de Schilderswijk die voorkomen in de Verkaufsbücher.